

PREFAȚĂ

Recunoașterea principelui Carol de către puterile garante și Imperiul Otoman, adoptarea Constituției din 1866, ce a dat un impuls decisiv vieții interne și a constituit dovada voinței de schimbare, de modernizare, au fost urmate pe plan politic de o etapă de instabilitate guvernamentală în care în decurs de câțiva ani (1866–1871) la cârma țării s-au succedat zece cabinete, unele cu o durată de un an, altele de câteva luni, unele ale stângii radicale, altele de orientare liberal moderată sau conservatoare. Tuturor acestora li s-au adăugat sentimentele antidinastice, manifestate încă din cursul anului 1869 și acutizate în anii 1870 și 1871, în contextul războiului dintre Franța și Prusia și al rupturii survenite între domnitor și liberali, cauzată în bună parte de considerente personale, dar și de probleme financiare iscate de concesiunea Strousberg. Alegerile din mai 1871, care au legitimat guvernul Lascăr Catargiu, considerat de Titu Maiorescu „cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituțiunii din 1866”¹, au inaugurat o perioadă de relativă stabilitate până la viitoarea consultare electorală din 1876. Starea de agitație existentă la preluarea mandatului, secătuirea finanțelor statului, afacerea Strousberg, a cărei rezolvare fusese respinsă de partea germană în forma avansată de Parlamentul de la București, au fost numai câteva din problemele ce se impuneau grabnic soluționate. Pe măsură ce lucrurile evoluau într-o direcție normală s-a instituit un climat de relativă acalmie. Deși ritmul modernizării și al înnoirilor a fost mai lent, progresele înregistrate în diferite sectoare ale economiei, redresarea relativă a finanțelor, continuarea lucrărilor de construcție a căilor ferate și darea în exploatare a unor linii menite a lega România de Europa denotă mersul ireversibil al țării spre progres. Tot acum au fost înregistrate și manifestări clare de independență față de puterea suzerană prin adoptarea, în iunie 1874, a tarifului vamal și a noii legi a vămilor și semnarea, un an mai târziu, în baza acestui act, a convențiilor comerciale cu Austro-Ungaria și apoi cu Rusia. Deși cele două acte bilaterale și-au dovedit cu timpul limitele, iar în cazul celui cu dubla monarhie a fost chiar o frână în dezvoltarea industriei românești, ele au fost privite, la vremea semnării și în contextul de atunci, adevărate reușite ale guvernului de la București, manifestări fără drept de apel ale neatârării. Redeschiderea crizei orientale a adus în prim-plan dorința statelor din Europa de Sud-Est de a se constitui în națiuni de

¹ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*, București, 1925, p. 34.

sine stătătoare, libere și independente. Pentru lumea occidentală și central-europeană, ca și pentru guvernării de la București și pentru principele Carol, devenea tot mai clar că un conflict între Rusia și Imperiul Otoman era iminent, iar România nu putea rămâne în afara lui. În acest context, Ion C. Brătianu, ce preluase șefia guvernului din vara anului 1876, a fost însărcinat de suveran să se deplaseze la Livadia, la sfârșitul lunii septembrie, pentru discuții de principiu privind trecerea armatelor ruse pe teritoriul României. Negocierile referitoare la termenii convenției speciale cu Rusia au necesitat cinci luni până la definitivare și s-au derulat în intervalul noiembrie 1876–aprilie 1877.

Prefacerile din spațiul locuit de români, relativa stabilitate guvernamentală, disputele dintre radicali și conservatori, dar și felul în care unele evenimente externe au fost percepute de români și reacția guvernanților și a principelui au trezit, cum era și firesc, interesul și curiozitatea Europei și i-au determinat pe occidentali să fie prezenți în centrul evenimentelor, să înțeleagă la fața locului evoluția acestora, să cunoască îndeaproape personalități, dar și oameni simpli, să vadă locuri noi și, în unele cazuri, să le revadă cu alți ochi și în altă lumină. Cei mai mulți dintre călătorii străini care au trecut sau au zăbovit, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, în spațiul locuit de români în perioada 1872–1874 au consemnat cu meticulozitate fapte, decizii, au prezentat măsuri, au sesizat și comentat corect atmosfera, evenimentele și urmările lor, starea de spirit a locuitorilor, au criticat sau numai au consemnat obiceiuri, mod de viață, cutume, au creionat portrete ale unor personalități. Alții, fără a-și înregistra în scris opiniile și observațiile, ne-au lăsat imagini ale locurilor vizitate, chipuri, ritualuri, monumente, într-un cuvânt au immortalizat viața de zi cu zi a românilor și comunităților etnice cu care au venit în contact.

Din dorința de a oferi un tablou complex al realității anilor 1872–1876², editorii au întocmit o bază documentară temeinică și au căutat să asigure un caracter cât mai complet și variat volumului de față. În acest sens nu au precupețit

² Între 1872–1876 România și provinciile românești aflate sub ocupație străină au fost vizitate de 19 călători, ei completând seria peregrinilor care au stat un timp mai scurt sau mai îndelungat sau numai au tranzitat spațiul. Astfel în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, între 1847–1851 numărul peregrinilor a fost de 24, între 1852–1856 numărul lor a fost de 46, între 1857–1861 de 28, între 1862–1866 de 19, iar între 1867–1871 de 16. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004; *ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005; *ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, București, 2006; *ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, București, 2007; *ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, București, 2009; *ibidem*, vol. VI (1852–1856) Editura Academiei Române, București, 2010; *ibidem*, vol. VII (1857–1861), Editura Academiei Române, București, 2012; *ibidem*, vol. VIII (1862–1866), Editura Academiei Române, București, 2013; *ibidem*, vol. IX (1867–1872), Editura Academiei Române, București, 2015..

nici un efort în depistarea și prelucrarea materialului documentar, dovadă fiind investigațiile întreprinse atât în bibliotecile și arhivele din țară, cât și în cele din străinătate, dar și pe internet pentru descoperirea surselor narrative și întocmirea datelor biografice ale călătorilor. Urmarea acestei cercetări asidue este completarea informației cu note, însemnări, comentarii ale unor călători mai puțin cunoscuți, ca de pildă francezii Charles Louis Stanislas de Moüy, Félix Martin, englezoaica Mary Adelaide Walker, germanii Bernhard Schwarz, Friedrich Ratzel și Rudolf Henke, elvețianul James de Chambrier, dar și rușii M. A. Aristide, A. S. Budilovici și Gheorghi Ivanovici Bobrikov.

În pofida eforturilor editorilor, pentru unii dintre călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit datele biografice, cu excepția celor oferite de ei înșiși în debutul propriilor însemnări de călătorie, de a oferi informații despre scopul voiajului, care de multe ori nu a fost cel menționat în introducerea relatărilor, sau dacă deplasarea a fost o misiune ori a fost urmarea unui imbold propriu. De asemenea, notarea defectuoasă (fonetică) a numelor proprii (sate, orașe, persoane etc.) a făcut dificilă, uneori imposibilă, identificarea acestora. Investigațiile noastre nu au fost întotdeauna încununate de succes nici în cazul numelui complet al unora dintre călători, ei apărând în cuprinsul volumului numai cu inițialele prenumelor.

Realitățile din spațiul locuit de români, cărora peregrinii le-au dedicat tomuri sau numai câteva pagini, în funcție de durata șederii, de scop și de interes, de dorința de a surprinde cât mai exact atmosfera și evenimentele, au făcut ca cei mai mulți dintre ei să călătorească în anii 1875–1876. Astfel din cei 19 călători, ale căror însemnări fac obiectul volumului de față, jumătate (9) ne-au vizitat în această perioadă. Marea majoritate a însemnărilor și notelor de călătorie privesc România, dar există și referiri despre teritoriile românești aflate sub ocupație străină. Dacă în intervalul 1867–1871 străinii au fost mai puțin interesați de realitățile din Banat și Transilvania, fapt reflectat în relatările puțin numeroase, de cele mai multe ori și acestea succinte sau chiar expediate, în perioada 1872–1876 ei au manifestat o mult mai mare curiozitate față de aceste provincii, dovadă paginile dedicate atât de germani, ca de pildă, Friedrich Ratzel și Bernard Schwarz, cât și de francezi (Jacques Élisée Reclus, Adolphe Léveque d'Avril) sau ruși (A. S. Budilovici). În schimb, lipsesc aproape informațiile despre Dobrogea, cu excepția celor referitoare la binefacerile aduse comerțului și navigației de lucrările efectuate de Comisia Europeană a Dunării pe brațul Sulina în vederea fluidizării traficului și a câtorva scurte referiri la unele localități din deltă.

Alături de impresii superficiale, informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, pe lângă clișee preluate din lecturi anterioare, cele mai multe relatări ale călătorilor constituie însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața politică și economică a României, la starea căilor și a mijloacelor de comunicație, la bogățiile subsolului și exploatarea lor, datini și obiceiuri, vestimentație, aspecte sociale,

etnice, culturale, urbanistice, de învățământ, cărora li se adaugă considerații despre importante personalități ale epocii, despre intrigile și orgoliile acestora, dar și critici și sugestii și, foarte important, opinii despre schimbările ce se prefigurau, despre pașii făcuți în direcția modernizării și adaptării la modelele europene.

De la Viena la Constantinopol, sau invers, cu misiuni politice, diplomatice sau din considerente de natură personală, călătorii care au străbătut spațiul locuit de români proveneau în marea lor majoritate din rândurile burgheziei occidentale și central europene cu excepția câtorva aristocrați, ca de pildă publicistul și istoricul elvețian James de Chambrier și diplomații francezi Charles Louis Stanislas de Moüy și Adolphe Léveque d'Avril. Dacă elvețianul, descendent al unei familii nobiliare, ale cărei origini se pierd în secolul al XIV-lea, autor a cinci volume de călătorie și a unei vaste opere istorice, s-a deplasat la Constantinopol în vederea documentării pentru una din lucrările sale (*Un peu partout. Du Danube au Bosphore*), voiajul celorlalți doi a fost determinat de considerente profesionale. Astfel, Charles Louis Stanislas de Moüy, urmaș al unei familii nobiliare din Picardia, a plecat tot la Constantinopol, pentru a prelua însărcinări diplomatice. Rezident mai multă vreme în capitala otomană, el a fost rând pe rând secretar al ambasadei Franței, însărcinat cu afaceri și secretar al conferinței ambasadurilor, din decembrie 1876, din capitala otomană. Baronul Adolphe Léveque d'Avril, diplomat și scriitor, una din personalitățile Franței al cărui destin a fost marcat de legăturile culturale și personale cu românii, a avut rezidența temporară în București în intervalul 1866–1876, în calitate de consul general al Franței.

Profesiile călătorilor erau diverse: jurnaliști, literați, lingviști, etnografi, geografi. Dintre aceștia menționăm pe Friedrich Ratzel, corespondent al ziarului german „Kölnische Zeitung”, socotit părintele geopoliticii, participant la războiul dintre Franța și Prusia din 1870–1871, dar și un admirator al sașilor, pe care i-a înfățișat într-o lumină deosebit de favorabilă; francezii Albert Millaud, scriitor și jurnalist citit și comentat, nelipsit din paginile cotidienele „La Gazette de Hollande”, „Le Figaro”, „Revue de poche”, „Paris-Journal”, ce provenea dintr-o familie înstărită, tatăl său fiind bancherul Moïse Polydore Millaud, fondatorul cotidianului parizian „Le petit journal”, apărut între 1863–1944, și Jacques Élisée Reclus, cunoscut militant și teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, autorul unei vaste opere științifice, care a vizitat regiunile miniere ale Transilvaniei în 1872, fiind interesat să culegă informații la fața locului despre zăcămintele de aur, sare, fier; englezii William Beatty-Kingston și James William Ozanne, cel din urmă figură remarcabilă a corpului corespondenților de presă din capitala Franței, primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane (1907–1908) și șeful biroului de la Paris al cotidianului londonez „Daily Telegraph” (1882–1912); rusul A. S. Budilovici, care timp de cinci luni (29 august 1873 – ianuarie 1874) a călătorit pentru a se documenta în vederea obținerii titlului științific de magistru în filologie slavă; dar

și ingineri, ca de pildă torinezul Edoardo Gioia, specializat în lucrări hidraulice și cunoscut arhitect, francezul Félix Martin, constructor de poduri și șosele, militari, politicieni, teologi, turiști, dintre cei din urmă amintim pe englezoaicele Mary Adelaide Walker și Florence K. Berger, germanul Rudolf Henke și rusul M. A. Aristide.

Toți cei 19 peregrini, care fac obiectul volumului de față, proveneau din Europa, cei mai mulți fiind francezi (6), urmați de englezi (4), germani (4), ruși (3) și câte un elvețian și un italian. În cele ce urmează vom face câteva referiri la acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite.

Diplomatul și scriitorul Adolphe Léveque d'Avril a fost de departe unul dintre străinii care au cunoscut îndeaproape și în profunzime societatea românească și pe liderii politici ai primului deceniu de domnie a lui Carol I, informațiile sale fiind deosebit de interesante și relevante. Intrat în Ministerul Afacerilor Străine francez în 1847, atașat al misiunii franceze în Orient în 1854, cu ocazia războiului Crimeii, baronul d'Avril, căsătorit cu Maria Odobescu, a fost persoana potrivită pentru a reprezenta Franța în România, astfel că în 1866 avea să fie numit consul general la București, post deținut până în 1876. În această perioadă a fost și delegat al țării sale în Comisia Europeană a Dunării de la Galați și a reprezentat Franța la Conferința de la Constantinopol din 1873, unde au fost fixate tarifele navigației pe Canalul de Suez. Deplasările impuse de posturile diplomatice au constituit tot atâtea prilejuri de călătorie și de observație asupra locurilor și oamenilor, spațiul balcanic fiind un loc și un subiect predilect dacă avem în vedere lucrările dedicate Bulgariei, Serbiei, Greciei sau analiza întreprinsă privind popoarele Europei orientale. Diplomatul francez a făcut scurte excursii în Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, impresiile fiind încredințate tiparului în 1876, sub titlul *De Paris à L'Ile de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*. Cu acest prilej avea să constate că la scurt timp după plecarea din Timișoara, „elementul românesc începe să domine”, limba română fiind auzită aproape în exclusivitate, iar vinurile numite până atunci ungurești, deveneau bănățene. La Sibiu și Brașov influența germană în construcțiile civile și bisericești era evidentă, casele fiind impunătoare, cu numele proprietarului pe fațadă, iar pe străzi întâlneai foarte mulți sași, dar și țărani români asemănători cu cei din sudul Carpaților. Deosebit de utile sunt observațiile lui d'Avril despre orașele porturi Galați și Sulina, vizitate în mai multe rânduri în calitate oficială, cât și cele despre unele localități din Delta Dunării. La Galați, pe arterele principale, unele comerciale, ca Strada Mare și Strada Brașovenilor, casele erau din piatră, cu etaj, parterul având „aspectul unor tabere fortificate”, altele ca Strada Domnească și Mihai Bravu erau case mari, frumoase, cu grădini și curți largi. Ultimele erau locuite de delegații Comisiei Europene a Dunării și consulii străini, care, remarca cu umor D'Avril, „cu cât țara este mai mică, cu atât catargul consular este mai înalt și uniforma mai strălucitoare. Statele care nu au consuli-funcționari, au agenți

bogați, pentru că îi aleg dintre negustorii bogați, creștini sau evrei”. Deosebit de critic a fost diplomatul francez față de unele manifestări artistice, ca de pildă, spectacolele trupei franceze, condusă de comicul Ravel, de la Palais-Royal, sau „carnavalul grec”, socotite „un fapt regretabil, din punct de vedere moral” și „o mascaradă tristă” a câtorva „palicari cu măști”. La Tulcea și Sulina a constat „separarea dintre naționalități”, materializată prin existența unei biserici pentru fiecare etnie, deși toate erau ortodoxe și asta nu din cauza limbii, concluziona el, ci a naționalității, fiecare dorind să-și aibă lăcașul de cult propriu. Lucrările de fluidizare a circulației la gurile Dunării întreprinse de Comisia Europeană au avut urmări benefice asupra evoluției portului și orașului Sulina. Odinioară „o plajă goală cu niște bordeie”, orașul a devenit „animat, chiar vesel”, cu clădiri moderne și magazine, „un oraș aflat la începutul său, o viitoare Veneție”. Portul era „plin de ambarcațiuni mari, care altădată nu ar fi putut intra”, adică „mai mari de douăzeci de picioare” și care își descărcau aici mărfurile.

O descriere detaliată a diferitelor etape ale lucrărilor de fluidizare a navigației la gurile Dunării și a consecințelor benefice ale acestora o întâlnim la Félix Martin, care a călătorit în a doua parte a anului 1871 și începutul anului 1872. El consemna că acestea au contribuit pe de o parte la diminuarea considerabilă a numărului naufragiilor „atât la vărsare, în radă și chiar pe fluviu, astfel că operațiunile comerciale au devenit mai sigure”, pe de altă parte la scăderea „prețului navlului la 12 franci pe tonă”, în condițiile în care „totalul importurilor și exporturilor depășește 600 000 tone”, ceea ce înseamnă „o economie de mai mult de șapte milioane de franci de care comerțul profită anual”. La acestea se adăugau farul de la Sfântu Gheorghe și Sulina, linia telegrafică de peste 200 de kilometri ce lega Sulina, Galați, Tulcea și Ismail și, mai cu seamă, transformarea Sulinei dintr-un „mic sat”, în „centru comercial populat”, cu „case și vile europene ridicate pe nisipuri aride”. Lucrările de fluidizare a navigației au contribuit la dezvoltarea și prosperitatea și a altor orașe de la Dunărea de Jos, cum ar fi Galați, Brăila, dar și decăderea altora, ca Ismail. Dacă în urmă cu un sfert de secol, nota inginerul francez, Galații aveau 25 000 de suflete, la începutul deceniului opt aici trăiau 100 000 de locuitori: români, greci, italieni, ruși, germani, câțiva francezi și mulți evrei, iar orașul avea „un adevărat aspect european”. Deși exportul era net superior Galaților, populația Brăilei reprezenta numai o treime, iar dezvoltarea și modernizarea nu aveau nici pe departe ritmul portului vecin. Cât privește orașul Ismail, el „a rămas un oraș rusesc și n-are nimic românesc” și a decăzut după 1856, când a reintrat în componența Moldovei și apoi a României. Rusia intenționase să-l transforme într-un mare oraș, să colonizeze populație, să instaleze o parte din flotă, de fapt „să creeze în acest punct al fluviului un stabiliment militar important, capabil de a fi în fruntea tuturor orașelor de la Dunărea de Jos”. În comparație cu

Galați și Brăila, „două orașe înfloritoare care sunt un grânar pentru o parte a Occidentului”, Ismail era „un oraș abandonat”, conchidea inginerul francez.

Germanul Rudolf Henke, autorul unei lucrări dedicată României³, s-a dovedit și el interesat de cele două porturi de la Dunărea maritimă. Rezident la Galați timp de aproape patru ani (1868–1871), din motive care nu ne sunt precizate și nici clare, el a observat cu minuțiozitate toate aspectele legate de economie, comerț, navigație, componență etnică, probleme edilitar-gospodărești ale Galaților și Brăilei. Lucrarea lui Henke cuprinde, între altele, o descriere amănunțită a celor două porturi, autorul căutând să înțeleagă schimbările și necesitatea lor și să evedențieze modernizările. Cele două orașe-port „se completează unul pe celălalt și nu se pot lipsi unul de celălalt”, ele constituind împreună „inima României”, deoarece „aici sunt concentrate toate arterele comerciale principale”, conchidea pe bună dreptate Henke. „Dintre cele două porturi, Galații reprezintă elementul cel mai mult important, are mai mult comerț și circulație, mai multe necesități și nevoi, pe când Brăila reprezintă partea mai calmă a vieții, căci aici stăpânește mai multă eleganță și curtoazie, distracție, comoditate și lux. În timp ce la Galați bogăția și bunăstarea se ascund în prăvălii întunecate și după ferestre zăbrelete, după porți și garduri înalte, la Brăila acestea ies la lumina zilei sub forma caselor frumoase, a fațadelor golașe, a promenadelor, parcurilor, bisericilor frumoase, a hotelurilor de bun-gust și picanterii, a adunărilor de oameni în pas cu moda și a eleganței demne de a fi laudate; totul este, de asemenea, purtat la vedere, în timp ce la Galați, dimpotrivă, se face mai puțin caz de acestea, pentru a câștiga mai mulți bani și, după cum adesea se întâmplă, pentru a putea fi cheltuiți la Brăila. Ceea ce există în primul oraș, dar nu se laudă și nici nu se discută public despre aceasta, este cu atât mai strigător în cel de-al doilea; ceea ce <la Galați> este ținut secret, iar orice aparență de strălucire este ascunsă, răsună și explodează în toate arterele orașului-frate, căci la Galați se trăiește mai prost decât la Brăila, cel puțin cei care tânjesc după distracții, căci cel dintâi este harnic, rezistent și mereu activ atât în ceea ce privește portul, cât și în interiorul orașului; Brăila, din contră, are aparența unui conac de țară sau al unui loc de vilegiatură față de Galați”.

În vara anului 1874 sosea în România englezul William Beatty–Kingston a cărui misiune, mărturisită de altfel de el însuși, era de a realiza o investigație privind evreii din Moldova, care acuzau abuzurile populației majoritare și ale autorităților. Nu se afla pentru prima dată pe pământ românesc, se descurca „bine în limba română”, așa cum afirma, și cunoștea „personal pe politicienii aflați atunci la putere la București”. Mai fusese în 1865, pentru a se documenta asupra situației

³ Rudolf Henke, *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1877.

politice din țară, prilej de a-l cunoaște pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, la a cărui abdicare și asistase câteva luni mai târziu. Și de această dată era trimisul aceluiși cotidian londonez, „The Daily Telegraph”. Însemnările sale sunt deosebit de importante și interesante, deoarece surprind pașii făcuți pe calea modernizării și europenizării și prefacerile survenite între cele două vizite, care i-au inspirat, așa cum afirma, „sentimente de entuziastă uluire și admirație”. De altfel el își și intitulează unul din subcapitole „un deceniu de progres”. Dacă în vremea lui Cuza „aveai senzația că părăseai lumea modernă și intrai sub o vrajă ciudată ce întorsese ceasul timpului cu câteva secole în urmă, transportându-te cu hainele, bagajele, nevoile și gusturile de secol al XIX-lea într-un teritoriu din Evul Mediu”, în 1874 modernitatea se făcea simțită în tot mai multe direcții. Una dintre noutățile „uimitoare” era, în opinia jurnalistului englez, guvernul „stabil și puternic”, care „părea să se bucure de respectul tuturor claselor și chiar al adversarilor politici, animat de principii liberale și ocupându-se serios de interesele țării”.

Însoțit de consulul general al Marii Britanii la București, Hussey Crespiigny Vivian (1874–1876), și de consulul englez la Iași, William Beatty-Kingston, a întreprins o călătorie ce a cuprins orașele de la Dunăre, Galați, Tulcea și Sulina, din sudul Basarabiei (Ismail), dar mai ales din Moldova, unde s-a întâlnit cu reprezentanții comunităților evreiești, le-a aflat punctele de vedere, nemulțumirile. În multe locuri „evreii ne-au spus că în general trăiau în condiții bune cu concetățenii lor”, dar că „erau excluși de la practicarea profesiilor liberale” și doreau să li se permită să poată „concura la distincții sociale care valorează mai mult decât banii”, deoarece, spuneau ei, „suntem plătitori de impozite și soldați”, dar „nu suntem cetățeni, cum dorim să fim”.

Tot în 1874 venea în România inginerul torinez Edoardo Gioia, specializat în lucrări hidraulice, invitat de oficialitățile de la București să studieze posibilitatea amenajării unui sistem de irigații în Câmpia Română. Plăcut impresionat de civilizația românească, atât de asemănătoare cu cea italiană, de originea latină comună, de bogății, Gioia era convins că țara prezenta oportunități deosebite pentru investitorii din peninsulă. În opinia sa, pentru rezolvarea problemelor existente în societatea românească exista o mare deschidere și disponibilitate din partea autorităților. Referindu-se la una dintre acestea, și anume la situația evreilor, el nota că „a intrat pe un drum bun care ne indică o rezolvare justă, mai ales că în nici un secol nu a existat intoleranță în România”, iar „israeliții omagiază spiritul de echitate și bunăvoința domnului”.

Cât privește măsurile restrictive de care se plâng evreii, ele sunt generate de „activitatea lor prea apăsătoare. Modul în care israeliții încearcă să-și manifeste patriotismul față de români, ca și coreligionarii lor din Franța, Anglia, Italia, Germania și dorința evidentă a României de a fi considerată alături de țările civilizate, unde exercitarea drepturilor civile și politice nu este legată de credințele

religioase, ne face să ne gândim că va veni o zi în care această problemă va fi rezolvată, chiar de stat, la fel cum au fost rezolvate și alte chestiuni, probabil cu aceeași unanimitate”. Cine poate pune la îndoială acest lucru atâta vreme cât „ne amintim că românii i-au emancipat pe țigani și că nu le-a lipsit energia pentru a rezolva dificila chestiune a emancipării țăranilor. Guvernul provizoriu al Țării Românești în 1848 nu a introdus din proprie inițiativă în programul său emanciparea israeliților?”, se întreba retoric Gioia.

Cei trei petrecuți la post (1870–1873) i-au prilejuit și englezului James William Ozanne contactul cu societatea românească de la începutul deceniului opt. Sosit la București în toamna anului 1870, în calitate de tânăr diplomat, acreditat pe lângă reprezentanța britanică, viitorul jurnalist de renume, devenit șef și corespondent al biroului de presă de la Paris al aceleiași cotidian londonez care avea să-l trimită în 1874 în România pe William Beatty-Kingston, „The Daily Telegraph”, a fost martor ocular al tumultoaselor evenimente ale anului 1871, a observat schimbările produse în structura socială, afirmând că la oraș „clasa de mijloc” era alcătuită în marea ei majoritate din străini, „și anume: francezi, englezi și evrei, aceștia din urmă de origine poloneză, austriacă sau spaniolă”, dar exista și „un mic segment al populației autohtone”, în componența căruia îi includea pe „medici, avocați, ofițeri de carieră, funcționari publici”. El susține, pe bună dreptate, că țăranul român merită „prețuirea noastră”, deoarece întruchipează „imaginea bărbăției” și este „moștenitorul glorioaselor tradiții”, iar inima sa „a rămas curajoasă și veselă” în pofida încercărilor și asupririlor la care a fost supus de-a lungul veacurilor. În însemnările publicate după încheierea misiunii în România, în 1878 sub impulsul conflictului ruso-otoman, Ozanne se dovedește adept fidel al politicii britanice, potrivit căreia Imperiul Otoman era garant al apărării intereselor engleze în Mediterana răsăriteană și se opunea oricăror modificări.

Dintre călătorii ruși menționăm pe colonelului Gheorghe Ivanovici Bobrikov și pe M. A. Aristide, prezenți în România în vara anului 1876, pe fondul acutizării crizei orientale și a manifestărilor tot mai evidente privind iminența unui conflict ruso-otoman. Nu cunoaștem misiunea lui Aristide, dar putem presupune că scopul călătoriei declarat de el, și anume de a-și cunoaște rudele din Efes și Smirna, nu corespunde întru totul adevărului, devreme ce tot el mărturisea că s-a decis să fie precaut, să nu scrie „vreo scrisoare sau vreo însemnare în nici o situație”, să evite să aibă „un rol activ” și să fie „un spectator pasiv”. Cel mai probabil voiajul își are explicația în dorința oficialităților de la Petersburg și a țarului de a avea informații cât mai exacte despre starea de spirit a populației creștine din teritoriile europene ale Imperiului Otoman. În schimb, Gheorghe Ivanovici Bobrikov, personaj influent din anturajul țarului și familiei acestuia, militar de carieră, frate cu generalul și politicianul rus Nicolai Ivanovici Bobrikov, guvernatorul general al Finlandei

(1898–1904), venise cu o misiune clară. Nu era pentru prima dată în România. În 1874 participase la manevrele militare care au avut loc la Buzău, fiind, așa cum mărturisea, „primul dintre ofițerii ruși, sosiți în Țara Românească în calitate de invitați ai prințului”. De această dată venise în calitate de „plenipotențiar militar, reprezentând comandamentul suprem” al armatei ruse și, împreună cu alți ofițeri ruși, a avut sarcina de mare răspundere de a culege informații despre adâncimea Dunării, curenții ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos și hrană și de a forma o rețea de informatori. Din decembrie 1876 și până la declanșarea ostilităților, el a fost însărcinat de marele duce Nicolae să discute cu oficialitățile de la București detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. În cele peste șase luni petrecute în capitală a cunoscut persoane influente din lumea politică românească, dar și din armată, ca de pildă premierul Ion C. Brătianu, cu care a avut „o relație de prietenie foarte apropiată”, generalii Ioan Emanoil Florescu și Alexandru Cernat, coloneii Gheorghe Slăniceanu, șeful Statului Major al armatei române, și Ștefan Fălcoianu. Însemnările lui Bobrikov sunt interesante prin informațiile oferite privind relațiile cu autoritățile române în vederea pregătirii trecerii trupelor ruse pe teritoriul României, cu diferiți oameni politici și conducători militari, dar și audiențele la principele Carol, felul cum decurgeau acestea, natura discuțiilor.

De asemenea, merită amintite însemnările despre Transilvania ale ilustrului geograf, pedagog, militant și teoretician anarhist, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, francezul Jacques Élisée Reclus, care în 1872 a efectuat o călătorie timp de mai multe luni în regiunile miniere, începând cu salinele de la Praid și Turda, valea Arieșului și Rimetea cu zăcămintele de plumb, mercur, galenă, spălătoriile și minele de la Roșia Montană, uzina metalurgică construită la Deva.

Un alt pelerin celebru prin spațiul transilvan a fost germanul Friedrich Ratzel, cel care a pus bazele geopoliticii. Interesat de comunitățile germane din diferite țări din Europa, Ratzel a străbătut satele din interiorul arcului carpatic la puțină vreme după sfârșitul conflictului dintre Franța și Prusia, la care de altfel participase efectiv. Naturalist de formație, el a fost interesat de zăcămintele de cărbune din Valea Jiului, dar și de cele de fier de la Ghelari, Teliuc, Rusca Montană, Rusca.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa și alți peregrini care au străbătut spațiul locuit de români și au ținut ca drumul și impresiile lor să fie cunoscute și altora, cum este cazul britanicelor Mary Adelaide Walker și Florence K. Berger, al etnografului și lingvistului rus A. S. Budilovici, al istoricului și publicistului elvețian James de Chambrier, al literatului și diplomatului Charles Louis Stanislas de Moüy, al teologului protestant Bernard Schwarz, călător pasionat, interesat de oameni și locuri noi. Opiniile, constatările, observațiile acestora și ale altor peregrini cuprinși în volum sunt deosebit de

interesante privind realitățile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman.

Critice, laudative sau neutre, datele și informațiile oferite de călătorii străini vin să completeze tabloul atmosferei din România în anii ce au precedat proclamarea independenței, evidențiază acțiunile menite a consolida domnia, unele tensiuni interne, dar și pașii decisivi pe calea modernizării. De asemenea, unele note și comentarii pun în lumină nouă sau accentuează ezitățile, eșecurile, dar și reușitele clasei politice, cât și felul în care naratorul se situează față de cele consemnate.

Daniela Bușă

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY-KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÛY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485